

INDUSTRIELLA ANPASSNINGSPROBLEM

Av sekreterare RAGNAR SUNDÉN

Vad betyder kravet på omställning och anpassning för den svenska industrien? Hur bemöda sig våra industriföretagare att tillmötesgå tidslägets fordringar på dem? Flera svar på de frågorna ha redan förut givits i denna föreläsningsserie. Där har t. ex. belysts, hur avspärningen västerut försvårat möjligheterna att upprätthålla vår utrikeshandel och vår produktion. Det är inte bara exportindustrien, som har att kämpa med stora svårigheter. Även för vissa hemmamarknadsindustrier, och främst dem som äro beroende av tillförseln utifrån av råvaror och halvfabrikat, har läget försämrats. Den bästa mätaren på den industriella aktiviteten i landet, nämligen Industriförbundets produktionsindex, har under årets första 9 månader oavbrutet fallit, nämligen från en rekordsiffra på 128 poäng i januari 1940 till 105 poäng i september.

Nedgången skulle emellertid utan tvivel ha varit ännu kraftigare, om inte under hela denna tid ett oavbrutet omställnings- och anpassningsarbete pågått i våra fabriker och verkstäder. Under större delen av året har denna anpassningsprocess haft karaktären av viktiga industrigrenars omläggning från produktion för de civila behoven till framställning av förnödenheter för vårt försvar. I våras räknade man med att inte mindre än fjärdedelen av industriens hela förädlingsvärde eller c:a 1 miljard kronor hänförde sig till militära förnödenheter. För fullgörande av de militära beställningarna torde i runt tal 100,000 personer eller omkring en femtedel av hela antalet anställda inom industrien ha tagits i anspråk. Man kan lugnt säga, att dessa försvarsbeställningar förhindrade ett eljest oundvikligt konjunktursammanbrott i vårt land. Man kan konstatera detta utan att samtidigt förringa betydelsen av den anpassning och omställning av den svenska exporten, som — tack vare enskilda företagares och statsmakternas energiska bemödanden — kommit till

stånd, och varigenom vi i icke ringa utsträckning österut och söderut vunnit ersättning för förlorade marknader i väster.

När Industriförbundets produktionsindex för oktober månad nyss offentliggjordes, visade det sig, att den nedåtgående tendensen för första gången i år brutits och att i stället en viss återhämtning förelåg, låt vara att den inte var större än 1 enhet. Men denna uppgång har, hur obetydlig den än kan synas, likväl en icke ringa principiell betydelse. Den innebär nämligen, att det arbete, som nedlägges på att skapa fram nya produkter, ersättningsvaror för den allmänna marknaden i stället för den bortfallna importen, nu börjat bära frukt. Det är icke längre i lika dominerande grad försvarsbeställningarna, som rädda oss från en ekonomisk kris, utan vid sidan därav har även den civila produktionen efter en ändamålsenlig anpassning börjat ge ökad sysselsättning åt vårt lands produktiva krafter. Detta framgår alldeles tydligt, om vi se på produktionsutvecklingen inom de olika industrigrenarna. Man finner då, att den förut under året allra hårdast drabbade branschen, nämligen massa- och pappersindustrin, under oktober månad företedde en produktionsstegring med 14 %. Till denna gynnsamma utveckling ha bidragit dels framställningen av sådana ersättningsprodukter som fodercellulosa och sulfitsprit i massafabrikerna och dels en betydande tillverkning av kraftpapperssäckar för gengaskol vid pappersbruken.

På andra områden befinna sig strävandena att få fram nya tillverkningar ännu på experiment- eller utredningsstadiet. De uppslag, som undersökas inom de enskilda företagen, spänna över ett vidsträckt fält. Här märkas till en början flera projekt, som ta sikte på en lindring av knappheten på metaller. Vårt lands förut-sättningar äro i detta hänseende säkerligen ännu större än vad man i allmänhet föreställer sig. Vi ha t. ex. ganska avsevärda fyndigheter av *zinkmalm*, som i nuvarande läge utgöra mycket värdefulla tillgångar. Man har redan börjat att i ökad utsträckning tillgodogöra sig dessa och sålunda upptagit framställning av zinkslig vid en gruva i Lappland. Också frågan om ett exploaterande av på senare tid påträffade, eventuellt brytbara *blyfyndigheter* är under övervägande. En framträdande plats intar vidare frågan om en vidgad inhemsk *aluminiumframställning* på basis av andalusit, som påträffats inom Skelleftefältet, och som, så länge avspärningen varar, skulle kunna ersätta bauxiten såsom råvara för aluminium. Den otillräckliga inhemska produktionen av *kobolt* kommer måhända att

utökas, om ny metod för utvinning av denna metall krönes med framgång. Den mycket kännbara knappheten på *nickel* har givit anledning till prospekteringsarbeten, som särskilt taga sikte på nickelfyndigheter, och det kan sägas åtminstone så mycket, som att dessa undersökningar icke varit utan resultat. Även i fråga om *magnesiumframställning* pågå utredningar.

Utom metallområdet har uppmärksamhet särskilt ägnats bl. a. frågan om de *syntetiska textilråvarorna*. Avstängningen från import i större skala av såväl bomull som ull har som bekant gjort frågan om en väsentlig utökning av den inhemska cellulls- och konstsilkeproduktionen till ett av våra industriella förgrundsproblem. Skulle en ny cellulsfabrik byggas, tala tekniska skäl för, att i anslutning till densamma också uppföres en *klor-alkalifabrik*. I nuvarande läge uppkommande kloröverskott skulle eventuellt komma att utnyttjas för en utvidgad framställning av *calciumklorid*. Här har man alltså ett exempel på att en nyproduktion måhända skulle följas av en serie nyttillverkningar på angränsande områden.

På andra håll arbetar man med livligt intresse på att få fram en större tillverkning av *konsthartser* här i landet. Dylika produkter ha utomlands, särskilt i Amerika, fått en lika stor som mångsidig användning, och det är inte uteslutet, att det finns en ganska betydande potentiell marknad härför även i Sverige. En viss början till en industri av detta slag ha vi här i landet i de fabriker, som tillverka bakelit, men denna industri är beroende av utländska råvaror. Det finnes emellertid andra typer av konsthartser, som i viss grad kunna ersätta bakeliten och som helt kunna baseras på inhemska råvaror. — Vårt lands husmödrar skola till sist säkerligen med glädje hälsa den svenska livsmedelsindustriens ansträngningar att öka den inhemska tillverkningen av stärkelse, av bikarbonat och av bakpulver med flera liknande produkter, med avseende å vilka det nu i vissa fall kan vara svårt att upprätthålla importen.

Man kan fråga sig: Hur kunna våra industriföretagare veta, på vilka områden de böra sätta in sina ansträngningar på skapandet av nya produkter? Är fältet inte här fritt för varjehanda spekulativa surrogattillverkningar, och riskerar man inte att hamna i en snårskog av hugskott och uppslag, medan man går förbi de verkligt betydelsefulla uppgifterna? När det gäller de stora, för vår folkhushållning fundamentala problemen, såsom att få fram ersättningsvaror för importerade foderämnen och motorbränslen, ha statsmakterna gripit in aktivt och t. o. m. avlyft de största riskerna från före-

tagarna; på så sätt har t. ex. den nyss nämnda produktionen av fodercellulosa och sulfitsprit främjats. I andra fall och i regel, när det gäller tillgodoseendet av den allmänna marknadens behov, innebär emellertid det direkta statliga initiativet knappast den smidigaste lösningen för uppnående av det åsyftade resultatet. Här måste man i stället främst lita till näringslivets egna insatser. Den metod, som enligt den klassiska ekonomien här skulle utgöra universallösningen, vore, att företagarna finge taga ut ett så högt pris för de nya produkterna, att detta till fullo uppvägde de avsevärda risker, som äro förbundna med igångsättandet av ny produktion i nuvarande läge. Men det är uppenbart, att en anpassningsprocess, framdriven enbart med prishöjningens hjälp, skulle ske alltför långsamt och att den framförallt skulle vara förenad med så stötande sociala konsekvenser, att man inte kan reflektera på denna metod. Därför har också den försörjningspolitiska ledningen på betydelsefulla avsnitt i stället sökt verka för att genom direkta åtgärder få produktionen inriktad på ett ur försörjningspolitisk synpunkt ändamålsenligt sätt. Förutsättningen för att detta skall lyckas är emellertid att de enskilda företagen ha någon instans, till vilken de kunna vända sig för att få faktiskt material för bedömning av de föreliggande behoven och som å sin sida kan ge företagen impulser och vara dem till hjälp i övrigt vid de vanskliga bedömningsfrågor, inför vilka de nu ställas. Enligt ett program, som i slutet av sommaren utarbetades inom Industrikommissionen, skall Sveriges Industriförbund, såvitt det gällde industriproduktionens anpassning till den allmänna marknadens behov, fungera såsom en dylik instans, medan däremot de industriella omställnings- och effektiviseringsproblemen i övrigt, särskilt frågan om återverknigen av statliga och kommunala investeringsuppgifter och beställningar, upptagas till behandling av Industrikommissionen i samverkan med andra krisorgan. Industriförbundet och Industrikommissionen verka sålunda å var sitt område, inom var sin sektor, men stå givetvis i nära kontakt med varandra liksom också — var för sig — med regeringens ledamöter och vederbörande statsdepartement. Å Industriförbundets vägnar ha dels den institution, vid vilken jag är knuten, nämligen Industriens Utredningsinstitut, dels en för ändamålet särskilt tillsatt kommitté, Industriförbundets Produktionskommitté, omhänderhaft de utredningsarbeten det här är fråga om, varjämte produktionskommittén fått på sin lott uppgiften att främja anpassningsåtgärdernas praktiska förverkligande.

Från ledande håll inom industrien betonade man redan på ett tidigt

stadium, att den sida av försörjningspolitiken, för vars lösning näringslivets egen medverkan sökts, tillika utgör den mest komplicerade. Det gäller ju här att söka utröna den allmänna marknadens behov och dess absorptionsförmåga icke bara för dagen utan även på längre sikt. Näringsorganisationernas män tro naturligtvis icke, att de i någon väsentlig grad kunna övertaga det enskilda företags planläggande och initiativtagande verksamhet. Deras roll är i långt högre grad förmedlarens, stundom också medlarens. De *förmedla* upplysningar från de statliga myndigheterna och till de enskilda företagen samt mellan dessa inbördes. Och de *ingripa medlande* mellan motsatta företagareintressen och mellan företagen och myndigheterna. De kunna på ett friare sätt än statsorganen för lämpliga företagare framhålla vikten av att en viss tillverkning kommer till stånd, och de kunna ur en vidare synvinkel än det enskilda företags med statsmakterna diskutera de ekonomiska förutsättningarna härför.

Den anpassning och den omställning, som nu pågår inom den svenska industrien, berör emellertid inte bara de olika produkterna utan även, och i kanske än högre grad, den industriella anläggningsverksamheten. Även här möta betydelsefulla avvägningsfrågor och behov av vägledning. Investeringsverksamheten har två sidor, en finansiell och en reell. Den tar kapital i form av pengar i anspråk, men den tarvar också råvaror, maskiner och arbetskraft. Både när det gäller pengar och råmaterial måste vi i dessa tider hushålla. Investeringsprogrammet för försvarsväsendet och de allmänna arbetena av civil natur måste därför avvägas mot den enskilda industriens och den enskilda byggnadsverksamhetens investeringsplaner, så att våra finansinstitut och de råvarufördelande myndigheterna kunna få tillfälle att beakta även de anspråk, som komma att resas från industriföretagens sida.

Vi ha nyss inom Industriens Utredningsinstitut sänt ut en rundfråga till samtliga medlemmar i Sveriges Industriförbund och frågat dem om storleken av deras investeringar, d. v. s. deras nya fabriks- och bostadsbyggen, deras skyddsrumsanläggningar och deras maskininköp under åren 1939—1940 och om deras planer på sådana nyanläggningar och nyanskaffningar för år 1941. Det är bara drygt en vecka, sedan svarstiden gick ut för denna förfrågan, och det fortsätter att flyta in uppgifter varje dag, men vi ha redan nu gjort en preliminär sammanställning av de ingångna svaren. Jag måste säga, att dessa ha berett oss en stor överraskning och en glädjande sådan.

Det är glädjande inte bara, att så många företag ha besvarat vår fråga (dessa representera 46 % av hela den svenska industrien, mätt i arbetareantalet) utan framförallt, att man av de ingångna svaren att döma även under år 1941 har att emotse en ganska stark aktivitet även på detta område av vårt industriella liv. På förhösten i år räknade man på sakkunnigt håll med att den industriella byggnadsverksamheten skulle visa samma sjunkande tendens som husbyggandet under nästa år. Man grundade denna uppfattning på det förhållandet, att byggnadsloven för industrialanläggningar tenderade mot en nivå, som låg 20 % eller därunder i förhållande till 1939 års siffror. Det material vi ha fått in visar icke på långt när en så kraftig nedgång. Värdemässigt skulle industriinvesteringarna under 1941 komma att ligga vid 85 % av 1939 års siffror. På grund av de höjda byggnadskostnaderna och maskinpriserna måste naturligtvis den kvantitativa nedgången vara något kraftigare än vad dessa värdesiffror ange, men resultatet är som sagt ändå överraskande optimistiskt och utgör på detta område en parallell till den något gynnsammare framtidsbedömning, vartill vi kanhända äro berättigade med hänsyn till produktionsutvecklingen under oktober.

Vid vår undersökning tyckte vi, att det skulle vara av särskilt intresse att få veta, i vilken grad nyanläggningarna stode i samband med upptagande av helt nya tillverkningar. Även på den punkten ha industriföretagarna ställt ett belysande material till vårt förfogande, och det har visat sig, att bortåt en sjundedel av de planerade nyanläggningarna för nästa år hänför sig till nya produkter.

I ytterligare ett avseende har denna investeringsundersökning tillfört oss värdefulla upplysningar. I en särskild avdelning å det utsända frågeformuläret hade vi nämligen berett företagen tillfälle att ange, i vilken grad produktionen och investeringsverksamheten hämmas av olika omständigheter, såsom farhågor för framtida avsättningssvårigheter, nuvarande höga byggnadskostnader och räntor, det skärpta skattetrycket och särskilt då krigskonjunkturskatten, gällande fraktkostnader och kraftpriser o. s. v. I anslutning därtill ställdes frågan, huruvida respektive företag hade några ytterligare anläggningsplaner utöver de förut angivna och om dessa skulle kunna verkställas redan 1941, under förutsättning att företaget kunde räkna på ett undanröjande av eller en lättnad i dessa svårigheter. Denna fråga har jakande besvarats av flera av de tillfrågade företagen. Totalsumman av sådana investeringar, beroende på särskilda förutsättningar, uppgår i det hittills influtna materialet till över 45 milj.

kronor, och representerar 26 % av den totala summa, som framkommit för 1939 års kapitalinvesteringar inom industrien. Dessa ytterligare byggnadsplaner — ty det rör sig mest om sådana, i mindre grad däremot om maskinanskaffningar — bilda ett intressant motstycke till den allmänna beredskapsstat, som senare års riksdagar fastställt för bekämpande av en eventuell arbetslöshet. I själva verket synes det ganska naturligt, att denna industriens "beredskapsstat" väges och prövas mot de å den allmänna beredskapsstaten upptagna allmänna arbetena. Det kan därvid kanhända visa sig, att, om vi skulle komma i det läget, att nya anläggningsarbeten måste sättas i gång för att skapa arbetstillfällen, man kan göra detta billigast genom att förutsättningar skapas för igångsättandet av industriens beredskapsplaner.

En vägledande norm för de utredningar, som nu bedrivs inom industriens organisationer, tror jag mig kunna säga är, att vi i största möjliga utsträckning böra inrikta oss på framställning av sådana produkter, vilka vi även på längre sikt kunna tillverka med ekonomisk fördel. Detta innebär, att vad man nu främst söker få fram är en produktion, som bättre tillvaratager våra naturliga resurser. Denna nyproduktion innebär också i stor utsträckning ett tillskott till det europeiska hushållet på områden, där detta nu lider brist, och är därför utslag icke blott av en god nationell utan även av en god europeisk ekonomi. Den bygger på våra naturliga förutsättningar, om man i detta begrepp — som sig bör — icke blott inbegriper råvaruförekomster och transportförhållanden utan även den fond av teknisk skicklighet och kunnande, som finnes nedlagd hos vårt folk. Denna fond är icke en gång för alla given. Den kan förkovras och den kan förslösas. Vi svenskar ha under flera skeden av vår historia framstått såsom den ledande nationen i den tekniska utvecklingen. Men det är inte alltid under välmågans dagar vi satt de djupaste spåren i det tekniska skeendet. Kanske vi vid en allvarlig självrannsakan måste säga oss, att vi under de goda åren före den nuvarande världsbranden öst alltför flitigt ur våra stora råvarutillgångar, och att de egentliga förädlingsindustrierna å vissa områden, t. ex. det kemiska, stannat i växten, råkat på efterkälken. Nu är tiden inne att ta igen vad som här kan ha brustit.

Ur den svenska jorden och från den svenska skogen skola vi hämta nya, hittills icke utnyttjade skatter, men ur de svenska folkdjupen skola säkert också, liksom i forna dagar, under trycket av tidens svårigheter välla fram nya skapande krafter, träda fram nya tekni-

ska begåvningar, som komma att intaga sin plats vid sidan av Polhem, Berzelius, John Ericson, de Laval. Det är nya vägar vi ha att bryta nu även för vårt produktiva liv, och den uppgiften kräver vår fulla mannakraft. Vi skola se framåt, icke tillbaka. Vi kunna icke räkna med att vårt näringsliv än en gång skall få samma inriktning och samma uppbyggnad, som det hade före kriget, vilken utgång detta än får. Därtill äro förutsättningarna och förhållandena i allt för hög grad förändrade. Vi ha ingenting att vinna genom att blunda för dessa förskjutningar eller genom att motsätta oss varje anpassning. Tvärtom måste våra insatser göras på samma plan som det ekonomiska skeendet i våra omgivningar. Men de skola göras, och detta är väsentligt, inom ramen av en hävdad svensk nationell politik. För att denna skall lyckas, är en medveten koordination av de ekonomiska krafterna nödvändig, och härför tarvas i sin tur initiativ, handlingskraft och ömsesidigt förtroende hos statsmakterna, hos företagen och hos näringslivets organisationer.

Den 19 dec. 1940.